

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

MUSTAQIL ISH

**Eftaliylar, Turk xoqonligi, Arablar istelosi va Xukmronligi
davrida o'rta Osiyo**

Bajardi: ST 30 guruh talabasi
Irismuxammedov Bexzod
Tekshirdi: Shayakubov. Sh

EFTALIYLAR, TURK XOQONLIGI, ARABLAR ISTE'LOSI VA HUKMRONLIGI DAVRIDA O`RTA OSIYO

REJA:

1. Eftaliylar sulolasi. Eftaliylar davrida ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayot.
2. Turk Xoqonligi. Xoqonlik davrida O`rta Osiyo xalqlarining iqtisodiy va madaniy rivoji.
3. O`rta Osiyo xalqlari arablar istilosi va hukmronligi davrida.

EFTALIYLAR, TURK XOQONLIGI, ARABLAR ISTE'LOSI VA HUKMRONLIGI DAVRIDA O`RTA OSIYO

Eftaliylar, ularning etnik tarkibi, davlat tashkil etishlari xususida tarixiy manbalarda turli xil qarashlar mavjud. Rim va Vizantiya tarixchilari Martselin (IV asr), Prokopiylar Kesariyskiy, Feofan Vizantiyskiy (VI asr), arman tarixchilari Lazar Parbskiy (V asr), Favst Buzand (IV asr), xitoy solnomalaridan Bey-shi (VI asr) bergan ma'lumotlar shular jumlasidandir. Masalan eftaliylar Xitoy manbalarida «i-da», «s-da», armanlarda idal, xeptal, arablarda haytal, Suriya va lotin manbalarida eptal, abdal deb nomlanadi. Bunday turlicha atamalar har bir til va yozuvning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan.

Eftaliylar davrida davlat yakka hukmdor tomonidan boshqarilgan, biroq taxt otadan bolag a qolmay, sulolaning eng loyiq deb topilgan kishisiga berilgan. Mamlakatni markaziy hokimlar noiblar orqali idora etgan. Davlatni boshqarish qonun-qoidalari bo'lgan. Mamlakart lashkarini asosan otliq askarlar tashkil etgan.

Eftaliylar davrida asta-sekin yerga egalik qilish tartibida yangicha munosabatlar shakllanad boshladi. Bu davrga kelib sinfiy tabaqalanishning keskin kuchayishi orqasida ayrim mulkdorlarning mavqei ko'tarilib, ular jamoaning oddiy a'zolarini o'z qo'l ostiga kiritib, mulklarini ular hisobiga kengaytirib birganlar

Bu davrda Eron va Turon hududlarida sinfiy ziddiyatlar kuchaya bordi. Yirik mulkdorlar, zodagonlar zulmi va asoratining ortishi, aholi quyi tabaqalari huquqining poymol etilishi, ularning ayovsiz ekspluatatsiya qilinishi pirovarida ijtimoiy adolat va haqqoniyat yo`lidagi xalq harakatlari, g`alayonlarining yuzaga kelishiga sabab bo`ldi. VI asr birinchi choragida yuz bergan Mazdak qo`zg`oloni buning yaqqol ifodasidir. Mazdakchilar « Z » harfi bilan boshlanadigan 4 narsaning aholi o`rtasida teng baham ko`rilishini yoqlab chiqqandilar : Zamin (yer), Zar (oltin boylik), Zo`rlik (kuch-hokimiyat) va Zan (xotin). Mazdakchilar ilgai surgan bu xil go`yalardan shuni anglash mumkinki, ular ijtimoiy adolat tushunchasini birinchi o`ringa qo`yib, bunda yer-mulk, boyliklarni aholi o`rtasida barovar taqsimlash talabini ilgari surganlar.

Eftaliylar davrida aholining bir qismi ko`chmanchi chorvadorlar bo`lib, ular chorvachilik, yilqchilik bilan shug`ullangan. Suv xavzasi, daryo bo`ylariga yaqin hududlarda dehqonchilik rivoj topib bordi. Jumladan, Xorazm, Sug`d, Chag`aniyon va Toshkent vohasida dehqonchilik madaniyati salmoqli o`rin tutgan. Darg`om kanali, Eski Angor, Zang kanallari singari suv inshootlari dehqonchilik tarmoqlarini rivojlantirishga xizmat qilgan.

Bu davrda yangi tipdagi ko`rkam va gavjum shahar-qal`alar vujudga keladi. Xorazmdagi Berkutqal`a, Bozorqal`a, Toshkentdago oqtepa shular jumlasidandir.

Bir necha oilalardan tashkil topgan mazkur manzilgohtar qalin paxsa devorlar bilan o`ralgan.

Turk xonligi 568 -569 yillarda o`sha davrning qudratli davlati – Vizantiya bilan iqtisodiy va savdo-sotiq aloqlalarini o`rnatishga intilib, Sug`d savdogari Maniakh boshchiligidagi elchilarni u yerga yuboradi. Elchilar imperator Yustenian II qabulida bo`ladi. Shundan so`ng Vizantiyaning Zemarx boshliq elchilari xoqonlik davlatiga keladi. Bu esa shu davlatlar o`rtasida o`zaro ishonch va savdo-tijorat munosabatlarini o`rnatishga muhim ahamiyat kasb etgan deyishga asos beradi.

Turk xoqonligida boshqaruv tartiblari haqida gap borganda shuni ta`kidlash kerakki, Turk xoqonlari O`rta Osiyo hududlarida hukmronlik qilsa-da, biroq o`zlari bu hududga ko`chib kelmadilar.

Turk xoqonligining sharqiy yulidan farqli o'laroq, bu hududda aholining ijtimoiy-iqtisodiy hayot tarzi, madnaiy darajasi nisbatan yuqori bo'lgan. Gap shundaki sharqiy hududlarda yashagan ko'pchilik ko'chmanchi turklarda urug'-qabilachilik munosabatlari hamon kuchli saqlangan. Aholining quyi tabaqasi buyun yoki qora budunlar deb atalgan. Urug'-qabilaning nomdor vakillari « beklar » deb yuritilgan. Jamoani hoqon va zodagonlar kengashi – « qurultoy » boshqargan. Katta patriarxal oilalari- xo'jaliklarning boshliqlari « Kadxudolar » deb atalgan. O'rta asrda bu yerlarida esa bu davrda dehqonchilik, bog'dirchilik va uzumchilik sohasida o'z aks darajada rivojlangan. O'lkaning Farg'ona, Xorazm va Zarafshon ko'plab suv yo'li ayirg'ichlar, kanallar, suv havzalari bunyod etilgan. Farg'ona va Sug'dda aholining bir qismi tog'-kon ishlari bilan ham mashg'ul bo'lgan. Bu yerlarda oltin, mis, temir eritish, ulardan kerakli asbob-anjomlar ishlash yaxshi yo'lga qo'yilgan.

O`rta asrlar dunyosida juda katta iz qoldirgan, Mag`rib va Mashqirning ko`plab davlatlarini o`ziga bo`ysundirib, qudratli saltanat darajasiga ko`tarilgan Arab xalifaligi o`zining ijtimoiy-tajridiy taraqqiyoti davomida murakkab, ziddiyatli tarixiy jarayonlarni bosib o`tgan. Eng muhimi, uning vudujga kelishi, rivojlanishi sari yo`l tutishi ham g`oyatta ziddiyatli, alg`ov-dalg`ovli kechgan. Buning boisi shuku, VI asrning o`rtalariga qadar Arabiston yarim orolida yashagan qabila, urug`larning hayot tarzi qoloq bo`lib, ularning mutlaq ko`pchiligida ibtidoiy-patriarxal tuzum munosabatlari hukm surgan. Ko`chmanchi badaviy oilalari, o`z chorva mollari uchun yer- suv, o`tloq qidirib keg saxrolarni kezib yurganlar.

Arablarning vatanimiz
hududida yurgizgan
so`ravonlik va
mustamlakachilik siyosati,
shubhasiz, yerli aholining turli
ijtimoiy qatlamlarning keskin
noroziligiga sabab bo`ldi.
Buning natijasida arablar
hukmdorligi davomida
o`lkaning turli hududlarida
xalq g`alayonlari yuzaga kelib,
alangalanib bordi. 720-722-
yillarda Sug`diyonda yuz
bergan Go`rak (Samarqand
hukmdori) va Devashtich
(Panjukent hokimi)
boshchiligidagi qo`zg`olon
arablar hukmdorligiga qarshi
yo`nalgan dastlabki shiddatli
xalq harakatlaridan biri bo`lgan.